

Плотнікова М. Ф.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності
Житомирського національного агроекологічного університету*

Plotnikova M. F.

*Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of Innovative Entrepreneurship
and Investment Activity Department
Zhytomyr National Agroecological University*

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

STRATEGIC RURAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Анотація. У статті розкрито сучасні тенденції, форми й особливості соціально-екологічного розвитку. Проаналізовано механізми реалізації завдань активізації багатофункціонального розвитку територіальних утворень. Визначено його ключові завдання та соціально-економічний ефект. Значну увагу приділено пермакультурному дизайну як природододільної технології життєдіяльності та господарювання. Висвітлено досвід родових поселень як моделі, що забезпечує активацію процесів державно-приватного партнерства та публічного управління й їх ефективне функціонування.

Ключові слова: модель сталого розвитку, багатофункціональний розвиток, родові поселення, пермакультура, публічне управління.

Постановка проблеми. Необхідність оптимізації діяльності адміністративно-територіальних утворень на всіх рівнях вимагає більш повного розкриття соціально-екологічних, галузево-технологічних та територіально-економічних особливостей їх розвитку. Динамічний характер формування відносин суспільного сектору в умовах децентралізації управління визначає потребу визначення принципового нових підходів до адміністрування. Специфічні умови природного і соціального середовища сільських територій, становлення яких супроводжується дією ідеологічних, політичних, соціальних і економічних чинників та макро- і мікрорівні, характеризується нестабільністю, посиленням асиметрій та диспропорцій розвитку, що вимагає певних суспільно-економічних та адміністративно-інформаційних впливів для підтримки життєздатності та господарювання населення, що на них розвивається.

Основною метою багатофункціонального розвитку є збільшення зв'язків і зменшення конкуренції. Посилення інтеграційних процесів у світовому економіко-політичному просторі визначає вектор розвитку національного господарства, і виважена внутрішня та зовнішня політика у соціально-економічній сфері сприятиме реалізації внутрішнього потенціалу, нарощуванню стійких переваг, у тому числі в межах локальних економік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль органів державної влади та управління, місцевого самоврядування та механізмів децентралізації владних повноважень є в центрі уваги С. Майстро. Засади забезпечення сталого сільського розвитку є сферою інтересів Є. Бойка, В. Борщевського, В. Залізко, В. Збарського, І. Гнибіденка, С. Горлова, Ю. Губені, Г. Кваснікова, В. Кулика, В. Мацібори, О. Мельника, О. Павлова, М. Хвесика та ін. Біоекономіка як об'єкт регуляторного впливу знайшла своє місце в дослідженнях А. Агюілар, М. Бансе, П. Вербург, Д. Віаджі, Г. Волтер, Х. Енрікес-Кабот, Р. Епості, Р. М'барек, П. Новіцкі, Х. Меел, К. Патерманн, А. Пика, А. Табю,

С. Урметзер, Ф. Хеллманн, А. Шепард та інших учених, окрема в частині взаємодії ринкових сил та держави-регулятора, причинно-наслідкових зв'язків на макроекономічному рівні та можливостей регулювання їх розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас недостатньо дослідженими залишаються механізми активізації внутрішнього потенціалу системи, у тому числі за рахунок біомімікрії та впровадження природододільних технологій виробництва і життєдіяльності, що спроможні підвищувати ефективність суспільних процесів без додаткового бюджетного фінансування.

Мета статті полягає у розробленні та поглибленні теоретико-методологічних засад і прикладних положень багатофункціонального сільського розвитку в умовах децентралізації владних повноважень під впливом інтеграційних процесів у світовій економіці як механізму соціально-економічного відродження України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення української державності відбувається в умовах економічної неспроможності значної кількості територіальних громад до реалізації своїх повноважень та несистемного їх розподілу між державними та місцевими органами влади і управління, недостатності ресурсного забезпечення розвитку, низької інвестиційно-інноваційної активності на сільських територіях, занепаді інфраструктурного забезпечення, кризі комунального господарства, непрозорого характеру розподілу доходів, низького рівня активності, солідарності та інтеграції населення у процесах управління, погіршення демографічної ситуації, рівня та якості життя населення, що викликані недостатнім рівнем правової визначеності, високим рівнем централізації, відсутності системно-синергетичного управління суспільними процесами на рівні держави.

Поява якісно нових типів поселень продемонструвала, що реалізація низки заходів уможливило матеріалізацію суспільних образів, зокрема щасливої і здорової родини,

яка не лише зберігає, але й примножує любов у сім'ях, живиться здоровими смачними продуктами харчування, народжує й виховує талановитих членів суспільства, веде природодоцільний безвідходний та гармонійний спосіб життя, має добробут в оселі та екологічно чисте середовище існування. Альтернативою традиційним формам зайнятості в таких населених пунктах (родових поселеннях) стали професії, що легко підтримують дистанційний та/або вахтовий характер робіт, зокрема такі, як програмісти, редактори, дизайнери, письменники, оператори домашніх call-центрів, продавці Інтернет-магазинів, будівельники тощо, а також форми самоорганізації населення, зокрема через створення обслуговуючих кооперативів, споживчих спілок, арт-ілей як об'єктів малого та середнього бізнесу, наприклад через створення міні-заводів, міні-пекарень, міні-ковалень і т. ін., запровадження в практику господарювання окремих родин чи їх груп станків із виробництва шнурків, носків, гудзиків тощо, які легко обслуговуються однією особою, зайняття виробництвом органічної продукції, розвитком ремесел та промислів, сфери послуг та інфраструктурного забезпечення територій тощо. З позицій забезпечення самодостатності проживання в екологічних та родових поселеннях важливою є реалізація освітньої діяльності, екологічного та сільського туризму, організація дозвілля та відпочинку, організація та участь у ярмарках та інших заходах просування продукції, у тому числі наукомісткої та з високою доданою вартістю за біологічних підходів до життєдіяльності та господарювання в поселенні. Родові поселення – це своєрідний інституційно-інтеграційний активатор – еколого-економічний кластер, де відновлюються екологія, інфраструктура та формується досвід діяльності публічного управління територіальних громад [2–4].

Ураховуючи результати досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ (середній індекс бідності по країні становить 25,5% і зменшується залежно від кількості осіб, що мають вищу освіту: зовсім відсутні – 30,6%, одна особа з вищою освітою – 17,9%; усі дорослі мають вищу освіту – рівень бідності становить

4,7% [1]), мешканці родових поселень, середній вік яких становить 35 (± 5) років із переважанням вищого рівня освіти (понад 80% загальної чисельності), є діючими суб'єктами суспільно-економічних праводносин на сільських територіях [2–4]. Не менш важливим є вміння та бажання розробляти стратегічні плани розвитку громади, які передбачають використання місцевих ресурсів, у тому числі людських, для подальшого становлення об'єктів інфраструктури, комунального господарства та підприємницького середовища. Такою, зокрема, є діяльність Несолонської територіальної громади, де розроблено Стратегію розвитку до 2030 р. з визначенням пріоритетних напрямів діяльності, окреслено складники соціально-екологічних підходів до забезпечення добробуту території у гармонії з природою (сталий розвиток). Те, що напрацьовано та напрацьовується в Україні, включає найкращі надбання власного досвіду, практику становлення світового та, зокрема, європейського самоврядування. І це має свій прояв у формі гарантування у законодавстві права на місцеве самоврядування, а саме вирішувати частину суспільних справ під свою відповідальність, маючи на це достатньо ресурсного забезпечення. Рівень ресурсного забезпечення визначається державою, її економічною спроможністю та економічною спроможністю громад, наділених правом місцевого самоврядування. Основними механізмами вдосконалення системи місцевого самоврядування є діяльність у сфері реформування адміністративно-територіального устрою, а також оптимізація управління діючої системи без реформи управління. В Україні знайшла свій прояв змішана форма, коли проявлено процеси децентралізації поряд із самовизначенням громад та формуванням визнаних на державному рівні пріоритетних моделей розвитку суб'єктів із властивими їм та/або перспективними моделями управління, що окреслені як експериментальні для подальшого вивчення цього досвіду та в разі позитивного розвитку поширення на території країни, у тому числі за рахунок створення об'єднання громад, їх співпраці у багатьох сферах. Основні напрями, на які спрямована державна політика у сфері стратегічного розвитку регіонів та їх територіальних утворень, є взаємовідносини в межах адміністративно-територіальної одиниці, між ними (вертикальні та горизонтальні) та з державними органами влади й управління, повноваження різних рівнів управління, спроможність громади до самозабезпечення, саморозвитку та стимулювання до співробітництва.

Згадуючи історичні витoki місцевого самоврядування, базовим визнається Магдебурзьке право, яке дарувало обмежені права на самоуправління містам-суверенам із боку князя чи монарха [5]. Однак саме сільські території демонстрували найвищий ступінь співпраці та близькості людей [6]. Історично на сільських територіях джерелом самоуправління, як правило, виступали церковні громади, комуни чи поміщицькі вотчини, які були первинними суб'єктами місцевого самоврядування, що суттєво різнилися між собою за правовим статусом та можливостями, чисельністю мешканців та населених пунктів, маючи на рівні громади різні повноваження (рис. 1). Формування органів влади відбувається через різні механізми: прямі та непрямі вибори, призначення тощо.

Основним ідеологічним підґрунтям для активізації суспільно-економічних процесів у регіонах є наближення послуг, у тому числі публічної влади, до людини, за рахунок передачі повноважень пер-

Рис. 1. Рівні адміністративно-територіального управління та їх повноваження

Джерело: сформовано на основі [7; 8]

винним рівням самоврядування разом із правом розпоряджатися місцевими ресурсами. Одним із можливих підходів до розширення спектру послуг та їх здешевлення є різні форми комунальних об'єднань (спілки, союзи, синдикати тощо), які дають змогу діяти набагато ефективніше, зокрема з позиції соціальної орієнтованості держави (здійснення відповідних виплат) [7; 8].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють відносини у сфері місцевого самоврядування, у тому числі з позиції залучення ресурсів та узгодженості діяльності органів влади та управління, просторового планування та стратегічного розвитку територіальних громад, є закони України «Про місцеве самоврядування», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про органи самоорганізації населення», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад»; Бюджетний кодекс, Податковий кодекс, Земельний кодекс, Водний кодекс, Кодекс адміністративного судочинства, а також інші галузеві та антикорупційні закони.

Практично розкриваючи ноосферні підходи вчення В.І. Вернадського щодо гармонійного розвитку особистості у взаємодії з природою, пермакультура (від англ. *permaculture* – *permanent agriculture* – перманентне сільське господарство) як підхід до проектування оточуючого простору та систем ведення сільського господарства, заснованих на взаємодіях природних екосистем, дає змогу не лише більш ефективно з позиції трудоемкості та економічності реалізовувати завдання продовольчої безпеки та ландшафтного дизайну, а й відновлювати природно-ресурсний потенціал території через базові ноосферні основи гармонійного розвитку всього живого в просторі. Враховуючи викладене, пропонуємо провести курси пермакультурного дизайну на базі вашого університету, що включають не лише практичні методи господарювання, а й спосіб мислення, спрямований на вирішення питань екології, спостереження та знання народу певної місцевості, що покладені в основу турботи про Землю, людей та оточуючий їх простір [9]. Ключові принципи пермакультури: 1) спостереження та взаємодія (постійно та системно за всіма елементами та системою у цілому, а також чинниками навколишнього середовища); 2) уловлювання та накопичення енергії (у тому числі консервація пасивної енергії, переробка вторинної сировини та відходів); 3) результативність (отримання вигод, досвіду від діяльності, навчання й обмін навичками, інформацією та іншими ресурсами, взаємодопомога та співробітництво, у тому числі через обслуговуючу кооперацію, споживчі спілки тощо); 4) саморегулювання та зворотній зв'язок (мислити та діяти на багато поколінь ретроспективно та перспективно по відношенню до себе та оточуючого простору; ліквідація помилок власних та попередніх поколінь, у тому числі через забезпечення підвищення рівня та якості життя населення, залишення майбутнім поколінням більш чистих та продуктивних порівняно з наявними повітря, води, ґрунту); 5) використання відновлюваних ресурсів (у тому числі використання відновлюваних джерел енергії, виконання кожним об'єктом багатьох функцій, а багатьма об'єктами конкретної функції); 6) виробництво без відходів (безвідходні життєдіяльність та господарювання); 7) дизайн від загального до частко-

вого (у тому числі використання природних форм, як то є спіраль, пропорції «золотого перетину» тощо); 8) взаємодоповнення, а не розділення (досягнення ефекту синергії за рахунок правильної комбінації, розподілу та розміщення елементів у системі, їх чергування та участь у технологічних процесах; формуються умови для співробітництва, а не конкуренції, система стає більшою за суму її частин); 9) використання маленьких та повільних рішень (метою є не отримання швидкої вигоди, а розроблення системи, що складається з менших систем, кожна з яких робить свій внесок у реалізацію загальних функцій, формування локальних рішень дає змогу отримувати маленькі та довгострокові результати); 10) використання різноманіття (у тому числі диверсифікація діяльності, видів елементів, що застосовуються, запровадження стійких місцевих форм тощо); 11) ефективне використання (всього, у тому числі простору, інших елементів системи, їх багатофункціональне використання та вигоди від взаємодії); 12) творче реагування на зміни (зміни системи є безумовними, адаптація до змін є важливим елементом керуючої системи; співпраця з Природою на протигагу її контролю спрямовує на кращі рішення).

Трендовий аналіз збереження тенденцій розвитку територій дає змогу засвідчити песимістичний сценарій зниження показників соціально-економічного розвитку територіальної громади, погіршення демографічної ситуації, зростання рівня зареєстрованого та прихованого безробіття, рівня професіоналізму вказаної категорії осіб, зниження доходів громадян, загострення екологічної та криміногенної ситуації [10–12]. Іншими словами, йдеться про глокалізацію як глобалізацію локального і локалізацію глобального. З одного боку, це означає відтворення елементів загального в конкретних спільнотах, змиття усталених границь. Проте актуалізація вектору стійкості соціально-екологічних систем активізує пошук конкретних відмінностей, якісно нового та відмінного від інших підкреслення власної ідентичності та винятковості [13]. Присутність виявлених тенденцій і проблем спонукає до пошуку такої моделі економічного зростання, яка б не провокувала негативні соціальні наслідки, а навпаки, сприяла б формуванню та реалізації інноваційної людиноцентричної моделі сільської економіки. Впровадження інвестиційно-інноваційного підходу у виробничі процеси з позиції організації зайнятості та підприємництва до 2020 р. на 64% уможливило зростання надходження від реалізації сільськогосподарської продукції за рахунок збільшення обсягу інвестицій.

Діяльність на території (виробництво товарів – продовольства та сільськогосподарської сировини, створення соціально значимих суспільних благ) реалізується з урахуванням інтересів усіх членів сільської громади в процесі управління через механізм публічно-приватного партнерства, що можливе через практику діяльності громадської організації, зареєстрованої на території. Формування та імплементація інклюзивної моделі розвитку сільських громад сприятиме їх зростанню на умовах сталості. В основу цих змін покладено бачення ролі сільських громад як правовласників/користувачів локальних ресурсів, здійснення ними контролюючої функції. Такі повноваження ініціюють дії громади та спрямовують їх на поліпшення економічних, соціальних і екологічних умов сільської місцевості.

Висновки. Отже, потреба стійкого розвитку сільських територій України нині визначила тенденцію до формування SMART-COMMUNITY (розумних громад) та підходів до SMART-розвитку й зростання через соціально-екологічний та економічний підхід, ураховує європейську

практику забезпечення якості життя ефективними заходами із забезпечення інклюзивного розвитку через активне залучення сільського населення до процесів розроблення стратегій розвитку окремих територій, збалансування особистих інтересів окремих людей та загальних інтересів локальної громади щодо захисту природного середовища, соціального згуртування та економічного зростання. Формування та імплементація інклюзивної моделі розвитку сільських громад сприятимуть життєдіяльності та господарюванню відповідно до концепції

сталого інклюзивного розвитку за участю сільських громад. Такий підхід передбачає використання принципу інклюзивності розвитку, тобто досягнення такого типу економічного зростання, який охоплює усі сфери життя сільських громад і дає змогу отримати відчутні для кожної людини позитивні зміни у якості життя та добробуті, що передбачає розвиток сільської економіки, збереження навколишнього середовища, а також достатній рівень задоволення соціальних потреб громад, вирішення проблем соціальної безпеки та соціальної політики.

Список використаних джерел:

1. Антонишин Н. Анатолій Ткачук: Децентралізація є щепленням від Кремля. URL: <http://www.csi.org.ua/anatolij-tkachuk-detsentralizatsiya-ye-shheplennyam-vid-kremlya/>.
2. Батуріна Р.М. «Родова садиба» – один із напрямів сталого розвитку сільських територій. Агроінком. 2013. № 4/6. С. 102–109.
3. Кропивко М.М. Організаційні особливості створення родових садіб як альтернативної форми розвитку господарств населення. Наук. вісн. Мукачівського держ. ун-ту. 2015. № 2(4). Ч. 2. С. 24–29.
4. Кропивко М.М. Родові садиби – альтернативний шлях розвитку сільської території. Агробізнес сьогодні. 2015. № 6(325). С. 88–89.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Уклад.: Л.М. Герасіна, В.Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін.; за ред. М.П. Трєбіна. Х.: Право, 2015. – 816 с.
6. Rossiter C. Conservatism in America. C. Rossiter. New York: Knopf, 1955. 325 p.
7. З історії адміністративно-територіального устрою України, 1907–2009 роки / А. Ткачук, Р. Ткачук, Ю. Ганущак. К.: Леста, 2009. 128 с.
8. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад. Офіційний вісник України. 2013. № 39. 4 червня. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
9. Овсинский И.Е. Новая система земледелия. Біла Церква: Білоцеркідрук, 2017. 200 с.
10. Rural Business And Its Infrastructure Management In Ukraine / E. Khodakivsky, Yu. Bogoyavlenska, M. Plotnikova, S. Tyschenko. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2009. № 17(2). R. 147–156.
11. Bogoyavlenska Yu., M. Plotnikova M. Plotnikova Innovational Investment Development Vector Of Rural Territories. Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. 2014. Vol. 36. № 2. P. 382–393.
12. The Modern Social And Economic Policy Of Ukraine: Problems Of Providing For And Enhancing Of Adequate Living Standards And Quality Of Life / Yu. Bogoyavlenska, M. Plotnikova, E. Khodakivsky. Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. 2010. № 21(2). R. 18–26.
13. Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals / V. Nitsenko, I. Nyenno, I. Kryukova, T. Kalyna, M. Plotnikova. Journal Of Security And Sustainability Issues. 2017. Volume 7. № 1. P. 155–166. URL: [http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(13\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(13)) (ISSN 2029-7017 print/ISSN 2029-7025 on-line).

Анотация. В статье раскрыты современные тенденции, формы и особенности социально-экологического развития. Проанализированы механизмы реализации задач активизации многофункционального развития территориальных образований. Определены его ключевые задачи и социально-экономический эффект. Значительное внимание уделено пермакультурному дизайну как природолесообразной технологии жизнедеятельности и хозяйствования. Отражен опыт родовых поселений как модели, обеспечивающей активацию процессов государственно-частного партнерства и публичного управления, а также их эффективное функционирование.

Ключевые слова: модель устойчивого развития, устойчивое развитие, многофункциональное развитие, родовые поселения, пермакультура, публичное управление.

Summary. The article shows the current trends, forms and features of social-environmental development. It also illuminates the mechanisms of enhancing the multifunctional development of territorial entities. The author identifies key objectives and the socio-economic effect of development of territories. The article describes the essence of permaculture design as a natural technology, life and management. It also demonstrated the experience of family settlements as the model provides process activation of state-private partnership, public management and their effective functioning.

Key words: sustainable development, sustainable development, multifunctional development, family settlements, permaculture, public administration.